

NOG EENS. CAREL BENTFORT.

Henny van Dolder - de Wit

Het is niet de eerste maal dat op artikelen uit de Tidinge een reactie komt die meer licht werpt op een persoon of zaak. Zo ook op "Een merkwaardige geschiedenis uit de 18de eeuw", waarin aan de hand van een 'notulenboek uit de St.-Janskerk werd verteld over de Goudse kunstschilder Carel Bentfort, die zijn doodgebo-
ren mismaakte kind op alcohol liet zetten.

Door de heer mr. O.Schutte uit 's-Gravenhage werd meer informatie over Bentfort verstrekt, waaruit blijkt dat deze niet alleen schilderde, maar ook het apothekersvak uitoefende. Hij schrijft: "Carel's belangstelling voor het kinderlijke lijkt eerder te zijn bepaald door het feit dat hij apotheker was dan door zijn artistieke aspiraties". De heer Schutte merkt verder op dat Bentfort's biografie nog verre van compleet is. Met enkele door hem bijgesloten copieën en vooral Bundel 9 van Die Goude" gelukte het enkele nieuwe stukjes aan de puzzel die Bentfort heet toe te voegen. Tevens werd bekend waar twee van zijn schilderijen zich bevinden. Dit artikel vertelt meer over deze Goudse schilder, chimist en drogist.

Carel Bentfort werd geboren te 's-Gravenhage in 1759, waar hij op 2 mei 1779 trouwde met Carolina Regenbogen, welk huwelijk door echtscheiding werd ontbonden. Zijn tweede huwelijk, met Francijntje Bek, werd voltrokken in de geboorteplaats van de bruid, Schoonhoven, op 10 juni 1810. Zijn eerste echtgenote die nog steeds aan de Naaiersstraat woonde, vertrok in 1813 naar Linschoten.³ Haar dochter Frederica, die op 21-jarige leeftijd overleed en twee jonggestorven kinderen waren lang daarvoor in de St.-Janskerk begraven"

Dat Bentfort's interessen voor een groot deel werden bepaald door zijn vak van apotheker, wordt nog meer waarschijnlijk door wat Grendel schrijft over die periode. Juist in de tijd dat Bentfort zich in Gouda vestigde (1784) was er sprake van grote veranderingen op geneeskundig en farmaceutisch gebied, met als gevolg allerlei nieuwe reglementen.

Nadat in de Franse tijd de gilden waren opgeheven, werd in 1809 een 'Commissie voor geneeskundig Toezicht' in Gouda ingesteld, waarin ook apothekers zitting hadden. Dit was niet overbodig, want na opheffing van de gilden was er een chaotische toestand ontstaan, wat betreft de verkoop van medicamenten Advertenties uit de Goudasche Courant, zoals in 1798,⁶ getuigen ervan. (Bijlage 1). Hieruit blijkt

dat diverse 'wondermiddelen' vooral in galanteriewinkels en bij boekverkopers verkrijgbaar waren!

Zoals Grendel in zijn proefschrift concludeert "is toezicht in onze maatschappij nu eenmaal een, noodzakelijke eis"⁷ De Commissie tot Toezicht begon met veel elan een soort reveil, dat zich onder meer uitte in:

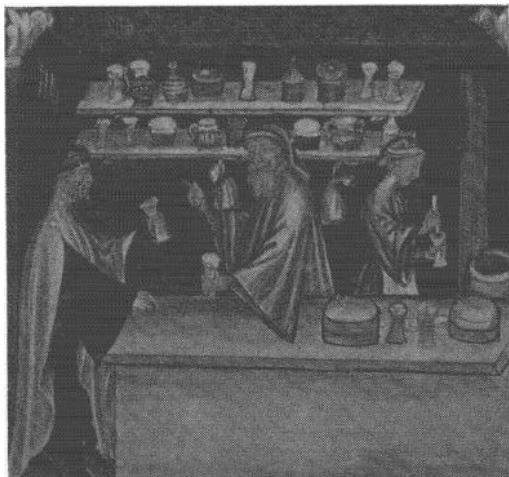
- de aanschaf van studiewerken
- het oprichten van een plantentuin (Bijlage II)
- het aanleggen van een pathologisch-anatomische verzameling, met "onder anderen een zonder ledematen geboren kind, dat eenige weken geleefd heeft, en bij hetwelk niet meer dan zeer geringe rudimenta [resten H.v.D.] der ledematen aan den romp te onderkennen zijn".

Naast ooft-, moes-, ent-, warmoesiers- en saeytuinen waren er in de zestiende eeuw in en om Gouda al kruidentuinen, waarin voor de handel bestemde geneeskrachtige kruiden werden gekweekt: Bik⁸ noemt er twee: in 1589 "...staende ende gelegen in de Coninckstraat..."⁹ en in 1631: "Dirck Maertensz. Westerhout vercoopt een cruydt- ende endtuyn, gelegen buyten de potterspoort...". Naast rosemarijn kweekte men er "ligustrum, jeneverbomen, palmbomen, peperbomen, camperfoelie, dragon, engelantier, rosebomen, maagdepalm, aelbessen; cruysbessen, geseijde hisoop, fiolen en salingen"¹⁰

Na de Franse revolutie en hervorming richtten provinciale commissies op van geneeskundig onderzoek en 'toezicht' (in 1818), tot uiteindelijk de wetten van Thorbecke, in 1865, de bevoegdheid en de uitoefening van het beroep van arts en van apotheker regelden.

Grendel schrijft over Bentfort's zakelijke activiteiten in Gouda: "...aan het einde van de 18de eeuw en in het begin van de 19de was er [in Gouda] één [pharmaceutische groothandel] gevestigd, geleid door Carel Bentfort en Balthazar Jan Gabry, apothekers en drogisten in compagnie: negotie drijvende in chemische preparaten, kruiden, wortels, zaden, ruwe verfwaren, vernissen, galenische preparaten" enz."

De compagnons richtten in 1785 een fabriek of werkplaats op aan de Koestraat.¹¹ Uit een schriftelijk protest van omwonenden inzake overlast door "pestilentiale stank" en mogelijk brandgevaar door het gebruik van verschillende

• Afb| 1. Een veertiende-eeuwse apothek.

fornuizen, blijkt, dat Bentfort & Gabry diverse galenische preparaten, o.m. spiritus cornu cervi¹³ vervaardigden, die door hen ook naar andere steden werden verkocht. De Magistraat wees het verzoek om hen dit te verbieden van de hand, nadat zij zich hadden laten adviseren door de "Heeren Fabrykmeesters en vuurschouwers".

Het compagnonschap Bentfort/Gabry werd ontbonden in 1808; magazijn en werkplaatsen waren toen gevestigd aan de Gouwe (nu Hoge Gouwe 39) en aan de Peperstraat (nu 16/18)¹⁴. Carel Bentfort zette de groothandel voort onder de naam "Bentfort in Compagnie". Balthasar Jan Gabry vertrok volgens een attestatieboek van de St.-Janskerk "naar Rochefort of elders"¹⁵.

Als kunstenaar wordt Carel Bentfort vermeld in een boek over schilderkunst¹⁶ als leerling van Benjamin Bolomey en Tethart Philipp Christian Haag te 's-Gravenhage en van Andreas Lens te Antwerpen. Hij schilderde voornamelijk portretten en ook wel historietafereelen. Van 1773 tot 1780 was hij lid van de Confreriekamer van Pictura in Den Haag.

In genoemd boek worden twee van zijn schilderijen vermeld, beide in het bezit van Museum Bisdom van Vliet te Haastrecht: een door Bentfort geschilderd dames- en een herenportret uit 1786. Het zijn de Schoonhovense arts Fredericus Honndorff en zijn echtgenote Cornelia Honndorff, geboren Braet.

Met medewerking van de beheerder van het Museum, de heer J.L.B.Uenk was het mogelijk de twee portretten te fotograferen. De relatie Bentfort - Bisdom is wellicht te verklaren uit het feit dat toen Bentfort in Gouda kwam wonen, ene Marcellus Bisdom, "Heer van den Huize en hooge Heerlykheid Vliet", schepen van Gouda

en kerkmeester van de St.-Janskerk was.¹⁷

Bentfort moet voor 1840 zijn overleden. Over een eventueel vertrek uit Gouda, of waar hij is begraven is nog niets bekend.

Een bericht in de Goudsche Courant van 9 juli 1995 maakte melding van de sloop van een loodwitfabriek te Schoonhoven, die de firma naam draagt: Honndorff, Block & Braet. Op een verzoek om informatie of deze firma in relatie staat tot het door Bentfort geschilderde dokters-echtpaar bleef helaas onbeantwoord.

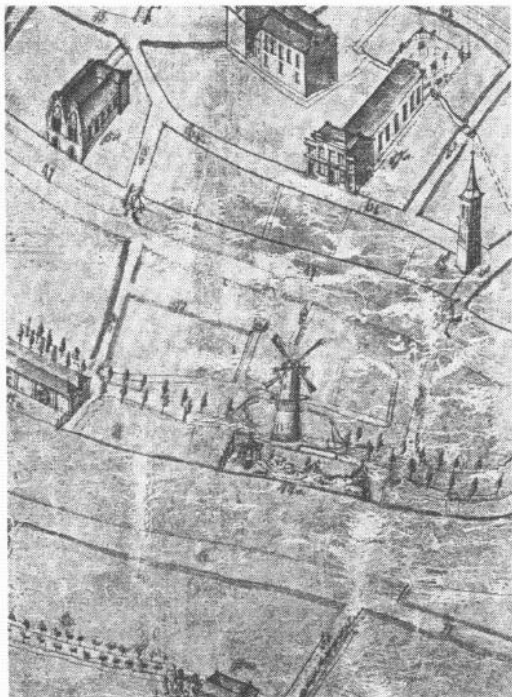
Redactie: dr.G.J.Vaandrager.

Foto's: Wim Scholten

NOTEN

1. Tidinge, oktober 1994, 116 - 117
2. Grendel, E., *De ontwikkeling van de artseneijbereidkunde in Gouda tot 1865*. Oudheidkundige Kring "Die Goude", 9 (1957), 380, 423, 424 en 456
3. Archief Hervormde Gemeente Gouda, KA 64, ongef.
4. Streekarchief Hollands Midden, Gaarder begraven 1696 - 1811:
kind 24 - 01 - 1785
Een kind 21 - 04 - 1790
Frederica Barbara Franciscal 15 - 12 - 1801
5. Op 3 mei 1784.
6. 14 februari 1798, nr. 20
7. Grendel, 365
8. Bik, J.G.W.F., *Vijf eeuwen medisch leven in een Hollandse stad*. Die Goude 8 (1955), 461,462
9. De Raam
10. Grendel, 405
11. 'enkelvoudige' preparaten in tegenstelling tot meer gecompliceerde 'scheikundige' of 'spagyrische' preparaten. Naar Galenus, een groot medicus uit de tweede eeuw, die met zijn Griekse werken tot ver in de middeleeuwen de geneeskunde beheerste
12. Het gedeelte van de Markt tussen Kleiweg en Wijdstraat
13. Letterlijk: de geest van (of uit) de hoorn van het hert. De verschillende verichtingen in het menselijk lichaam zouden in hun onderlinge samenwerking volgens Galenus tot stand komen door 'spiritus' = 'pneuma' = 'geest'. Verschillende vormen van spiritus en verschillende medicamenten die daarop van invloed zouden zijn werden door Galenus onderscheiden
14. SAHM, Matthijs, C.J., *De Hoge Gouwe*, handschrift en idem *De Peperstraat*
15. AHGG, KA 64, ongef.
16. Scheen, P.A., *Honderd jaren Nederlandsche Schilder- en Teekenkunst*. De Romantiek met voor- en natijd (1750 - 1850). Den Haag (1946), 28
17. Lijsten van de Heeren van de Regeeringe der stad Gouda enz. Gouda (1795)

Bij dezen worden lezers van de Tidinge nog eens attent gemaakt op het prachtige Museum Bisdom van Vliet, geopend op dinsdag, woensdag, donderdag en zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur. Een bezoek is van harte aanbevolen!

« Afb. 2. Plantentuin voor de molen 'De Rode Leeuw', opgeheven in 1862. Gedeelte van een pentekening (omstreeks 1840). Coll. SMCG

Bijlage 1

Het aangenaame en hersterkende *Maag-elixer* 't welke met recht een Sleutel des Menschelijke **lighaams mag genoemd worden, het neemt weg alle Pyn van het Hart, verdryft de Kolyk, maakt een graagen Maag, zuivert het Bloed, dat door Gal en Waterzugt bedorven is, versterkt de Borst, bevordert het verteeren der oude en harde spyzen, wederstaat de venynige dampen der lucht, die zomtyds op de Borst vallen, en is een expert middel om in een oogenblik alle Hartklopping weg te neemen, het is een best middel om de dampen te doen weg neemen, die by veele menschen op de Mond en Tanden slaan waar door de Tanden zwart worden, het voert af den slym en zuur uit de Maag, verdryft de Wormen uit het geheele Lighaam, en is een best middel by schrikken of toornigheid te gebruiken, het herstelt (in eenigen dagen tyd) de eerste, tweede of derdendaagsche koortsen, het bewaard ook de menschen voor veele Krankheden, als men daar van daaglyks eenige droppels inneemt. het Flesje met een Berigt 'en bij-kost 10 stuiv[ers] en by het douzyn f 4-16-0.**

Deze aangenaame en hartsterkende Maagelixer, kan te water en te land zonder bederf verzonden

worden en hoe langer het staat hoe krachtiger het wordt.

Dit heerlijk Middel is alleen in de volgende Winkels in Commissie te bekomen: te Amsterdam by P.E.Briët, Boekv[erkooper] in de Stilsteeg; den Haag J.van Deventer, in het Noordeinde over het Gasthuis-Poortje, in de Nieuwe Galanteriewinkel; Gouda P.Visser, Castelein in 't Amsterdamsche Veerhuis; 's Hertogenbosch de Weduwe C.A.Vierweg, Stads Drukster; Leiden J.Voorstad, Confiturier en Parfumeur op de Langenbrug; Zwolle J.C.Staal, Parfumeur en Koopman in Galanterien en Fransche Liqueuren; Utrecht J.H.Boers, Mr.Goud, en Zilversmid in de Koorestraat: Veere B.M.Wytman, Castelein op den Thooren [e.a.];

En ook nog te Amsterdam by Simon Nathans, geadmitteert Dentist van Amsterdam, den Haag en Utrecht, woont in de Nieuwe Hoogstraat naast een Bakker boven de Galanteriewinkel in no. 7.

Bijlage II.

Verzoek uit 1837 van de 'Geneeskundige Commissie te Gouda' tot het inrichten van een tuin met geneeskundige planten:

"...doende dat aan de Commissie kosteloos mogt worden afgestaan een gedeelte van stadsgrond tusschen het klooster en het Houten steegwaterpoortje buiten den stadsmuur of wel een gedeelte der grond agter het voormalig pesthuis teneinde aldaar ten hunner kosten een plantentuin ten dienste der geneeskundige oefenaren en derselver leerlingen te doen aanleggen".

De magistraat ging accoord en besloot op 28 maart 1838: "...tot wederopzegging toe in gebruik af te staan, een gedeelte van den grond buiten den stadsmuur nabij het Houtesteeg waterpoortje hebbende de lengte van acht en zestig en breedte van negen ellen".